

CUMHURİYET TÜRKİYESİNİN EĞİTİM SİSTEMİNİN İNŞASI SÜRECİNDE HEYET-İ İLMİYE TOPLANTILARI

THE REUNIONS OF THE HEYET-I İLMİYE IN THE BUILDING PROCESS OF THE EDUCATIONAL SYSTEM OF THE REPUBLICAN TURKEY

Birgül BOZKURT*

Geliş Tarihi/Received:26.11.2019

Kabul Tarihi/Accepted: 23.12.2019

BOZKURT, Birgül, (2020), "Cumhuriyet Türkiye'sinin Eğitim Sisteminin İnşası Sürecinde Heyet-i İlmiye Toplantıları", Belgi Dergisi, C.2, S.19, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Kış 2020/1, ss. 1748-1765.

Öz

Türk Kurtuluş Savaşı'nın hemen ardından eğitim sisteminin çağdaş bir ulus devlet formuna uygun hale getirilmesi çabaları pek çok açıdan önemli ve öncelikli kabul edilmiştir. Yeni Türkiye'nin kurucuları, eğitim sisteminin temel ilkelerini belirlemekle birlikte eğitim siyasetinde izlenecek yöntemleri geliştirmek üzere uzmanların görüşlerini almaya özen göstermişlerdir. Özellikle Maarif Vekâleti öncülüğünde gerçekleştirilen Heyet-i İlmiye çalışmaları bu çabanın sonucudur. Maarif Vekili İsmail Safa Bey'in öncülüğünde 15 Temmuz 1923 tarihinde toplanan ve çalışmalarını bir ay boyunca sürdüren Birinci Heyet-i İlmiye, eğitim ve kültür hayatında pek çok açıdan katkıda bulunmuştur. Maarif Vekili Vasif Çınar, 22 Nisan 1924 tarihinde İkinci Heyet-i İlmiye toplantısına ve Mustafa Necati Bey 26 Aralık 1925 tarihinde toplanan Üçüncü Heyet-i İlmiye toplantısına öncülük etmiştir. Bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ve kurumsallaşma sürecinde eğitim sistemine yön vermesi ön görülen Heyet-i İlmiye toplantıları ele alınmıştır. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, dönemin gazete ve dergileri yararlanılan temel kaynaklar olmakla birlikte eğitim tarihi alanında araştırma inceleme eserlerden de yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Eğitim, Kültür, Türkiye Cumhuriyeti, Heyet-i İlmiye.*

Abstract

Right after the Turkish Independence War, efforts to bring the education system into a contemporary nation-state form were considered, in many aspects, as important and a priority. Founders of the New Turkey not only set the basic principles of the education system, but also gathered opinions of the experts on identifying the methods that will be followed in the new education policies. Particularly, the Scientific Committee (Heyet-i İlmiye) meetings led by Ministry of Education are the outcomes of these efforts. The First Scientific Committee met under the leadership of the Minister of Education Ismail Safa Bey on July 15th, 1923, continued for one month, and contributed greatly to the education and cultural evolution. The Minister of Education Vasif Çınar led the Second Scientific Committee meeting on April 22nd 1924 and Mustafa Necati Bey led the Third Scientific Committee meeting that was held on December 26th 1925. In this study, the scientific committees that were foreseen to give direction to the education system during the foundation and institutionalization of Turkish Republic are evaluated. While the Presidential National Archives and the newspapers and journals of the period are the main sources for this study, many research papers on the history of Turkish education are also used.

Keywords: *Education, Culture, Republic of Turkey, the Scientific Committee.*

*Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. E-posta: birgul.bozkurt@mersin.edu.tr, (orcid:0000-0001-6433-8420)

Giriş

1923 yılının Temmuz ayında Türkiye’de öncelikli gündem, yaklaşık on yıllık bir savaşın ardından, ülkeyi tam bağımsızlığa kavuşturacak bir antlaşmanın imzalanarak, barışa ulaşma beklentisidir. Nihayet 24 Temmuz 1923 tarihinde, Kurtuluş Savaşı’nda sürdürülen mücadeleye neticesinde, Türkiye’nin bağımsızlığı Lozan Antlaşmasıyla resmîyet kazanmıştır. Bu arada 1 Kasım 1922 tarihinde saltanat kaldırılmış ve İstanbul’da var olan hükümet faaliyetleri sona ermiştir. Savaşın ve ülke içindeki iktidar mücadelesinin ardından yeni Türkiye’nin siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel olarak çağdaş bir devlet ve toplum yaşayışına kavuşturulması faaliyetleri başlamıştır. Lozan görüşmelerinin devam ettiği bir süreçte Ankara’da ülkenin gelecek eğitim ve kültür programlarını belirlemek üzere bir toplantının düzenlenmesi bu faaliyetler içinde eğitimin öncelikli alanlar arasında yer aldığını ortaya koymaktadır.

Yeni Türkiye’nin kurucuları, eğitim siyasetinin temel ilkelerini belirlemekle birlikte, eğitim sisteminde benimsenecek yöntemleri geliştirmek üzere uzmanların görüşlerini almaya özen göstermişlerdir. Kurtuluş Savaşı koşullarında, 1921’de Ankara’da toplanan Maarif Kongresi bu yönde bir başlangıç sayılabilir. Daha sistematik çalışmalar ise, 1923 yılından sonra gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet Türkiye’sinin eğitim sisteminin inşa edildiği süreçte, Maarif Vekili İsmail Safa Bey döneminden itibaren, Heyet-i İlmiye adı altında toplantılar düzenlenmiştir. Birinci Heyet-i İlmiye 15 Temmuz 1923’te, ikincisi; Vasif Bey öncülüğünde, 22 Nisan 1924’te ve üçüncüsü; Mustafa Necati Bey öncülüğünde 26 Aralık 1925’te toplanmıştır.

Heyet-i İlmiye toplantılarının önemini, ilk toplantıyı düzenleyen ve açılış konuşmasını yapan İsmail Safa Bey dile getirmiştir. İsmail Safa Bey konuşmasında, ülkenin işgalden kurtulmasından sonra en önemli meselenin eğitim sistemini yeniden düzenlemek olduğunu işaret etmiştir. Hatta gerçek kurtuluşun eğitim yoluyla olacağını ifade etmiştir. Safa Bey’e göre; Osmanlı son döneminden beri -özellikle II. Meşrutiyet döneminden itibaren- eğitim alanında önemli kararlar alınmakla ve uygulamalar gerçekleştirilmekle birlikte, bunlar ilkeler etrafında devam ettirilen bir siyasete dayanmadığı için başarısız olmuştur. Eğitimle ilgili düzenlemelerin şahıslara bağlı olmasının sakıncalarını vurgulayarak, Türkiye’nin yeni eğitim sisteminin oluşmasında fikir ve bilim insanlarının önemini şöyle anlatır: *“Ben değişebilirim, benden sonra gelecek de değişebilir. Fakat sizin kararınız ve sizin verdiğiniz program değişmemeli ve yeni bir kararınız olmadıkça, olduğu gibi tatbik edilmelidir. İşte bu, hepimizin sadakatle ve fedakârlıkla müdafaa edeceğimiz bu esas olsun. Yeni doğan Türkiye’ye yeni bir maarif istikameti verecek olan heyetinizden müsmir ve feyizli mesai bekler, muvaffakiyetler temenni ederim.”*¹

Değişen küresel koşullarda eğitim sistemi kuşkusuz geleceğe dönük programlar geliştirmelidir. Ancak her toplum kendi dinamikleri ve birikimleri ölçeğinde gelecek kestirimlerinde bulunabilmektedir. John Tosh’un tecrübe yoluyla öğreniyoruz ifadesinde vurguladığı gibi toplumlar da geçmiş birikimlerden yararlanmaktadır.² Bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş ve kurumsallaşma sürecinde eğitim sistemine yön vermesi ön görülen Heyet-i İlmiye toplantıları ele alınmıştır. Heyet-i İlmiyeler, hem toplantılara katılanlar hem toplantıda ele alınan konular ve tartışmalar, hem de sonuçları itibarıyla çalışmada yer almıştır. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, dönemin gazete ve

1 *Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Temmuz 1923.

2 John Tosh, *Tarihin Peşinde*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997, s. 3.

dergileri yararlanılan temel kaynaklar olmakla birlikte eğitim tarihi alanında araştırma inceleme eserlerden de yararlanılmıştır.

Birinci Heyet-i İlmiye (15 Temmuz -15 Ağustos 1923)

23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılmasının ardından, Ankara'da, yeni bir Eğitim Bakanlığı teşkilatı da kurulmuştur. Bakanlığın merkez ve taşra örgütü için İstanbul'daki Maarif Nezareti'nin 1330 (1914) tarihli nizamnamesi esas alınmıştır. Ancak savaş koşullarında bakanlığın bazı büroları kurulamamıştır. Var olan büroların da sadece üç-dört kişilik kadroları vardır. Eğitim örgütünde asıl düzenlemeler, savaşın ardından, 1923 yılında gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Şubat 1923 tarihli düzenlemeye göre; Maarif Vekâleti, ilmî ve idari iki kısma ayrılmış, bazı yeni birimler eklenmiştir. İlmi kısma eklenen birimlerden biri Heyet-i İlmiye'dir. Heyet; telif ve tercüme üyesi, üç hars üyesi, tedrisat müdürleri, ihşaiyat (istatistik) müdürü, üç müfettiş, merkez maarif müdürü, darülmualim müdürü, üç öğretmen, hıfzıssıhha mekatip müdürü, serbest âlî derslerden seçilen üç müderristen oluşacaktır. Eğitim Bakanlığı için bu türden bir örgütlenmeye esin kaynağı Fransa ve İspanya'daki heyet-i ilmiyeler olmuştur. Heyetin senede bir defa toplanması esası kabul edilmiştir. Ayrıca, Heyet-i ilmiyenin merkez teşkilatı içinde daimi bir encümeni bulunacak ve üç üye ile iki kâtip görev yapacaktır.³

Zaferden sonra Maarif Vekilliği görevini üstlenen İsmail Safa Bey, öncelikle ilköğretimden üniversiteye kadar Ankara'da ve ülkenin diğer yerlerinde görev yapan uzmanların görüşlerini isteyen bir genelge ilan etmiştir.⁴ Bir taraftan gelen öneriler ve diğer taraftan okulların durumunu tespit eden çalışmalar sonucunda 8 Mart 1923'te "Maarif Misakı" olarak adlandırılan bir genelge ilan etmiştir. Genelgeyle, yeni eğitim sisteminin dayanacağı ilkeler ve uygulamalar açıklanmıştır.⁵ Özellikle, Fransız Devrimi ve düşünce yapısının sarayın duvarlarını aşarak gelişmesi örnekleriyle, eğitimin devrimci ve cumhuriyetçi anlamına dikkat çekilmiştir. Safa Bey'e göre uyulması gereken ilkelerin, "Birincisi; inkılabın mesut neticelerini idrak eden vatandaşlar arasında hiçbir ferdin yarın Millet Meclisine yahut hükümet kapısına gelip de 'bana hakkımı veriniz, fakat ondan nasıl istifade edeceğimi bilmiyorum. Ben cahilim!' diyememesi lazımdır. İkinci umde her ferdin mensup olduğu en yeni ve ilmî vesaiti kendi muhiti içinde kolaylıkla bulması idi." Ayrıca, eğitimde izlenecek yolun, sadece okuma yazma öğretmek amacıyla okul sıralarının doldurulması olmadığı, yeni neslin "millî ve asrî terbiye" ile irfanen yükselmesine çalışmak gerektiğini ifade etmiştir.⁶

İsmail Safa Bey'in öncülüğünde eğitim sisteminin yeniden düzenlenmesi çalışmaları çok yönlü olarak devam etmiş, 15 Temmuz 1923 tarihinde Ankara'da Heyet-i İlmiye'nin toplanmasına karar verilmiştir.⁷ Heyet-i İlmiye için Ankara dışından da uzmanlar davet

3 *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Şubat 1923.

4 İsmail Hakkı Tonguç, *İlköğretim Kavramı*, Piramit Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 228.

5 Genelgenin, yeni Türkiye'nin eğitim siyasetinin belirlenmesinde önemine işaret eden Enver Behnan Şapolyo, Türk milliyetçiliğinin üç misak etrafında şekillendiğini belirtir. Kurtuluş Savaşı'nın bağımsızlık esaslarını belirleyen "Misak-ı Milli", İzmir'de toplanan İktisat Kongresinde kabul edilen "Misak-ı İktisadi" ve İsmail Safa Bey zamanında ilan edilen "Maarif Misakı" (Genelge, Cumhuriyet'in ilanından önce kabul edilmiş olmakla birlikte Şapolyo, burada Cumhuriyet'in ilanından sonra ifadesini kullanmıştır.) Bkz. Enver Behnan Şapolyo, "Atatürk ve Maarif Misakı", *Türk Kültürü*, Yıl: IV, Sayı: 40, 1966, s. 383.

6 Seçil Akgün ve Murat Uluğtekin, "Misak-ı Maarif", *Atatürk Yolu*, Sayı: 3, Yıl: 2, Mayıs 1989, s. 285- 343.

7 Toplantıya katılanlar arasında yer alan Baltacıoğlu'nun ifadesiyle; "başımızda dikkate değer bir Maarif Vekili bulunuyordu: İsmail Safa. Bu adam çok zeki idi, düşünürdü, düşünsel ölçü ve hoşgörünün en yüksek düzeyini temsil ediyordu." İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Hayatım*, (Yayına Hazırlayan: Ali Y. Baltacıoğlu), Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1988, s. 288.

edilmiştir.⁸ Toplantıya davet edilip katılanlar yaklaşık kırk kişidir.⁹ Ancak Dârümuallimîn konferans salonunda gerçekleştirilecek toplantılara salonun yeterli olmaması nedeniyle her gün 30'ar kişinin katılabileceği esası kabul edilmiştir.¹⁰

Birinci Heyet-i İlmiye'de yer alanlar; Müsteşar Samih Rifat Bey, Telif ve Tercüme Heyetinden; Heyet Reisi, Ziya Gökalp Bey; Heyet Azası, Veled Çelebi Bey; Heyet Azası, Mustafa Rahmi Bey, Tedrisat Müdürlerinden; Yüksek Tedrisat Müdürü Şefik Bey; Orta Tedrisat Müdürü Nafi Atıf Bey; İlk Tedrisat Müdürü Refet Bey; Teftiş Heyetinden; Heyet-i Teftişçe Müdürü Abdülfeyyaz Tevfik Bey, Müfettiş Hilmi Bey, Hars Müdüriyetinden; Müdür Mübarek Bey, İhsaiyat Müdüriyetinden; Müdür Avni Bey, Darülfünundan; Edebiyat Medresesinden Köprülüzade Fuad Bey, Hukuk Medresesinden Mustafa Zühtü Bey, Fen Fakültesi muallimlerinden Hüsnü Hamit Bey, Tıp Medresesinden Dr. Vasfi Bey, Sanayi-i Nefise Müdürü Cemil (Cem) Bey,¹¹ Serbest Âli Derslerden; Müderris Vehbi Bey, İstanbul Darümuallimini Âliye Müdürü İhsan Bey, Darümuallimatı Âliyeden; Terbiye Muallimi Ali Haydar Bey, Galatasaray Mektebinden; Müdür Faik Bey, Orta Tedrisat Müntesiplerinden; Kabataş Sultanisi Riyaziye Muallimi Hasan Fehmi Bey, Kastamonu Sultanisi Edebiyat Muallimi Ali Rıza Bey, İlk Tedrisat Müntesiplerinden; Antalya Dârümuallimin Müdürü Hulusi Bey, İstanbul Sultanisi İptidai Baş Muallimi Recep Nuri Bey, Maarif Vekâletince seçilecek mütehassıslardan; İlk Tedrisat eski Müdürü Ahmet Edip Bey (Anadolu Kitapçısı), Darümuallimini Âliye Beden Terbiyesi Muallimi Sırrı Bey, Ali Sami Bey (sporcu), İçtimaiyat Muallimi Necmettin Sadık Bey, Gazi Köy Belediye Müdürü Celal Esad Bey, Ruhiyat Muallimi Şekip Bey, Terbiye Müdürü İsmail Hakkı Bey, Diğer Vekâletlerden: Müdafaa-i Milliye Vekâletinden Naci Paşa, Dâhiliye Vekâletinden Nüfus Müdürü Abdülmuttalip Bey, Şer'iyeye ve Evkaf Vekâletinden Tedris Müdürü Hamdi Bey, Nafia Vekâletinden Elektrik Mühendisi Âkil Bey,¹² Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâletinden Dr. Ziya Bey, İktisat Vekâletinden İstatistik Müdürü Cemal Hüsnü Bey, Matbuattan: Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürü Ağaoğlu Ahmed Bey, Muharrir Yakup Kadri Bey.¹³ Türk Ocağından: Afyonkarahisar Mebusu İzzet Ulvi Bey,¹⁴ İzci Büyük Ortasından bir üye katılmıştır.¹⁵

Bir ay boyunca devam eden Heyet-i İlmiye için belirlenen gündem maddeleri Türkiye'nin eğitim ve kültür hayatının hemen her yönüne temas eden bir içeriğe sahiptir. Eğitim işlerinin toptan ve bütün halinde ortaya konması ihtiyacının o zaman da derinden duyulduğunu göstermektedir.¹⁶ Muallimler Mecmuasının haberinde de yer aldığı üzere

8 BCA. 180-9-0-0-12-70-23. Tarih 26 Haziran 339 (1923). Heyet'e Ankara dışından katılanların masraflarının karşılanması kararlaştırılmıştır. BCA. 180-09-12-70-1-73. Tarih 04 Ağustos 339 (1923); BCA. 180-09-12-70-1-72. Tarih 05 Ağustos 339 (1923).

9 Toplantıya katılanların sayısı kaynaklarda birbirinden farklı verilmektedir. Anadolu'da Yenigün gazetesinde yer alan bilgilere göre katılanlar toplam 40 kişidir. Anadolu'da Yenigün, 15 Temmuz 1923. Birinci Heyet-i İlmiye'yi doğrudan araştırma konusu yapan bir çalışmada da bir sonuca varılmaya çalışıldığı görülmektedir. Araştırmacılar toplantıya 40 kişinin davet edildiğini ancak 38 kişinin katıldığını tespit ettiklerini ileri sürmektedirler. Bkz. Engin Deniz Tanır, Cengiz Aslan, "Birinci Heyet-i İlmiye ve Çalışma Esasları", Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt: 52, Sayı: 1, 2019, s. 256.

10 *Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Temmuz 1923.

11 Sanayi-i Nefise Mektebi müdürlüğüyle yazışmalar için ayrıca bkz. BCA. 180-9-0-0-12-70-23. Tarih 2 Temmuz 339 (1923).

12 Nafia Vekâletinin Maarif Vekâletine cevap yazısı ve Heyet-i İlmiye görevlendirmesi için bkz. BCA. 180-9-0-0-12-70-23. Tarih 5 Temmuz 339 (1923).

13 BCA. 180-9-0-0-12-70-23. Tarih 4 Temmuz 339 (1923).

14 BCA. 180-9-0-0-12-70-23. Tarih 14 Temmuz 339 (1923).

15 *Hâkimiyet-i Milliye*, 28 Haziran 1923; Hasan Yılmaz, *Heyet-i İlmiyeler (1923- 1924- 1926)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1988, s. 67-68. Hasan Yılmaz tezinde Ali Sami (Yen) Bey'i babası Şemseddin Sami ile karıştırmış olmalı.

16 Nevzad Ayas, Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi Kuruluşlar ve Tarihçeler, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1948, s. 191.

toplantı beklentilerle karşılanmaktadır: “... maârif vekâleti bu sene daha mühim bir iş gördü: Heyet-i ilmiye teşkiline karar verdi; içtima on beş Temmuz’da başladı; Ağustos’un ortasında nihâyete erecek. Biz bu tezâhurâtı sevinerek karşılıyoruz; yürünen yol maârifî selâmete çıkarabilir: İlmî ve terbiyevî istişârelerle hakikat bulunacaktır”.¹⁷

“Yeni Türkiye ma’ârifî hakkında değişmez bir program tesbîti maksadıyla toplanan” Heyet-i İlmiye resmi açılışını 15 Temmuz 1923 tarihinde yapmıştır. Toplantı Maarif Vekili Safâ Bey’in konuşmasıyla başlamıştır. Yüksek tedarisat müdürü Şefik Bey, maarif vekilinin başkan ve müsteşar beyin ikinci başkan olmasını ve yalnız birinci ve ikinci başkan vekilleri seçiminin yapılmasını teklif etmiştir. Şefik Bey birinci başkan vekilliğine, İstanbul Darülmuallimin müdürü İhsan Bey ikinci başkan vekilliğine seçilmiştir. Maarif Vekili Safa Bey’in bir kâtip seçilmesi hakkındaki teklifi de kabul olunarak kâtipliğe Mustafa Rahmi Bey seçilmiştir. Aynı gün Şefik Bey’in başkanlık makamına gelmesiyle çalışmalara başlanmıştır.¹⁸ Heyet-i İlmiye için gündem maddeleri önceden belirlenmiş ve ilan edilmiştir. Ele alınacak konular;

- 1- Maarif-i ‘umumiye icraat programı
- 2- Milli hars
- 3- Muhalledelerle (kalıcı eserler) ana kitapların tercümesinde takip olacak esaslar
- 4- İstatistik müdüriyet-i ‘umumiyesi teşkilatı
- 5- Millî kâmus ve sarf
- 6- Millî musiki, millî lisan ve edebiyat
- 7- Millî tarih kütüphanesi
- 8- Millî hazîne-i evrâk
- 9- Millî tarih ve coğrafya enstitüleri
- 10- Etnografya müzesi
- 11- Millî müze
- 12- Mektep müzesi
- 13- Ankara’da âli dersler
- 14- Tahsil-i iptidai programlarında ne gibi tadilata ihtiyaç vardır?
- 15- İptidai tahsilinden sonra hayâtî tedarisat programı
- 16- Tedrisat-ı ibtidâ’îyye kararname sinin tadili lâyihası
- 17- Dârülmuallimîn ve dârülmuallimât nizamnamesi ve programları tadilatı
- 18- Sultânîlerde teşkilat ve tahsil müddeti ve sultanî isminin tebdili

17 “Heyet-i İlmiye Teşkilî”, *Muallimler Mecmuası*, 31 Temmuz 1923, Yıl:1, Sayı:11, s. 225.

18 BCA. 180-9-0-0-12-70-23. Tarih 15 Temmuz 1923; *Hâkimiyet-i Milliye*, 16 Temmuz 1923; *Anadolu’da Yenigün*, 16 Temmuz 1923.

- 19- Sultani programları tadilatı
- 20- Orta tedrisat muallimleri hakkındaki kânun layihası
- 21- İzcilik teşkilat-ı esâsiyyesi¹⁹
- 22- Heyet-i teftîşîyye nizamnâme lâiyhası
- 23- Asar-ı 'atîka nizamnâmesinin tadili
- 24- İstanbul dârümuallimîn ve dârümuallimâtından birer kısım talî teşkili
- 25- Galatasaray Sultânîsi'nin teşkilatı ve programları
- 26- Dârümuallimîn-i âliyyede mukayyed talebeye meslekî malumat verilmesi.²⁰

Toplantının daha verimli sürdürülebilmesi için encümenler halinde çalışılması kararlaştırılmış, dört encümen oluşturulmuş ve üyeleri tespit edilmiştir. Kurulan dört encümen, çalışma programlarını belirleyerek toplantılara başlamışlardır. Birinci encümen, "Millî ve İlmî Teşkilat Encümeni"nidir ve başkanlığına Hukuk Medresesi İktisat Müderrisi Zühdü Bey seçilmiştir. Bu encümen, Heyet-i İlmîyenin gündemindeki 2. maddeden 13. maddeye kadar olan konularla ilgili çalışacak ve eski eserler nizamnamesinde icra edilecek tadilatı ele alarak toplamda on dört maddeyi inceleyecektir. İnceleyeceği maddeler çok olunca ilk encümen kendi içinde dört bölüme daha ayrılmıştır.²¹ İkincisi, "İlk Tahsîl Encümeni"dir ve başkanlığına İlk Tedrisat Müdürü Refet Bey seçilmiştir.²² Üçüncü encümen, "Darümuallimin ve Darümuallimat – İzcilik, Terbiyecilik – Teşkilat Encümeni"dir.²³ Dördüncüsü "Orta Tadrîsât Encümeni"dir.²⁴ Heyet-i İlmîye encümenleri her gün çalışmalarını düzenli olarak sürdürmüştür. Gazetelere yansıdığı haliyle encümenlerde programdaki bütün meseleler hakkında bir fikir hâsıl olmuş ve genel bir celse yapılması kararlaştırılmıştır. Bu celsede maarif siyasetine dair raporların incelenerek, maarif siyaseti

19 Erkan-ı Harbiye Umumiye Riyasetine yazılan yazıyla, Heyet-i İlmîye'de ele alınacak konular arasında izciliğin de bulunacağını ilgili konuda görüşlerinin 15 Temmuz'da toplanacak heyette münakaşası için gönderilmesi talep edilmiştir. BCA. 180-9-0-0-12-70-23. Tarih 05 Temmuz 339 (1923), s.21; BCA. 180-9-0-0-12-70-23, Tarih 15 Temmuz 339 (1923).

20 *Hâkimiyet-i Milliye*, 28 Haziran 1923; *Anadolu'da Yenigün*, 15 Temmuz 1923; Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, s. 22; Reşat Özalp- Aydoğan Ataunal, *Türk Milli Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilatı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977, s. 33-34.

21 "Millî ve ilmî teşkilat encümeni"nde; Ziya Gökalp Bey, Mübârek Bey, Köprülüzade Fuad Bey, Terbiyeci İsmâil Hakkı Bey, Ağaoğlu Ahmed Bey, Veled Çelebi Efendi, Naci Paşa, Cemil Bey, Hüsnü Hâmîd Bey, Mustafa Rahmi Bey, Alaaddin Bey, İzzet Ulvi Bey, Yakup Kadri Bey, Vehbi Bey, Avni Bey, Cemal Hüsnü Bey, Zühdü Bey, Abdümttalib Bey, Doktor Ziyâ Bey yer almaktadır. *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Temmuz 1923; *Anadolu'da Yenigün*, 17 Temmuz 1923.

22 "İlk Tahsîl Encümeni"; Şefik Bey, Refet Bey, Abdülfeyyaz Tevfik Bey, Hulusi Bey, Recep Nuri Bey, Edîb Bey, İhsân Bey, Selîm Sırrı Bey, Ala'addin Bey, Şekîb Bey, Mustafa Rahmi Bey, Faik Bey, Hamdi Bey, Hasan Fehmi Bey, Müfettiş Hilmi Bey, Ali Sami Beylerden oluşmaktadır. *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Temmuz 1923; *Anadolu'da Yenigün*, 17 Temmuz 1923.

23 Darümuallimin ve Darümuallimat – İzcilik, Terbiyecilik – Teşkilat Encümeni üyeleri; İhsan Bey, Nâci Paşa, Alaaddin Bey, Haydar Bey, Refet Bey, Avni Bey, Selim Sırrı Bey, Ali Sâmi Bey, Şekîb Bey, Nâfi Atûf Bey, Müfettiş Hasan Fehmi Bey, Müfettiş Hilmi Bey, Doktor Ziyâ Bey, Mühendis Âkil Bey, Mustafa Rahmi Bey, Abdülfeyyaz Tevfik Bey, Recep Nûri Bey, Hulusi Bey, Şefik Bey, İzzet Ulvi Bey'dir. *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Temmuz 1923; *Anadolu'da Yenigün*, 17 Temmuz 1923.

24 Orta Tadrîsât Encümeni üyeleri; Hasan Fehmi Bey, Ali Rıza Bey, Nâfi Atûf Bey, Faik Bey, Nâci Paşa, Tevfik Bey, Hüsnü Hâmîd Bey, Şekîb Bey, Ali Haydar Bey, Hamdi Bey, Doktor Vasfi Bey, Doktor Ziyâ Bey, Müderris Zühdü Bey, Refet Bey, Veled Çelebi Efendi, İsmail Hakkı Bey, Mühendis Akil Bey, Ali Sâmi Bey, Vehbi Bey, Cemîl Hüsnü Bey, Köprülüzade Mehmed Fu'ad Beylerden oluşmaktadır. *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Temmuz 1923; *Anadolu'da Yenigün*, 17 Temmuz 1923.

hakkında tetkikatta bulunmak üzere bir encümen kurulması önerisi kabul edilmiştir.²⁵ Karara göre; Maarif İcraat Encümeni; Maarif Vekâletinin tedrisat müdürü ile vekâletin altı temsilcisi ve her encümenden ikişer üye seçilerek oluşturulmuştur.²⁶

Baltacıoğlu'nun, "... bu kurultayın sıcaklığını, zevkini hiç unutmam. Tartışmalar salt bir özgürlükle yapılıyor ve önemli eğitim sorunları düşünülüyordu"²⁷ sözleriyle vurguladığı gibi önemli gündem maddeleri ve Türkiye'nin çözülmesi gereken pek çok eğitim ve kültür alanında meseleleri karşısında, katılanların verimli olma çabası içinde oldukları görülmektedir. Baltacıoğlu'nun Heyet-i İlmiye çalışmalarıyla ilgili vurguladığı konuların başında, "vahdet-i terbiye" (eğitim birliği), maarif mıntıkaları ve ilkokulların pedagojik yapısının hayata hazırlayıcı hale getirilmesi yer almaktadır. Yine Baltacıoğlu'nun vurguladığı gibi eğitim tarihimizde büyük bir yer tutan Heyet-i İlmiye toplantı tutanaklarının TBMM tutanak kurulu tarafından tutulduğu halde yayımlanmamış olması büyük bir eksikliktir.²⁸

Encümenlerin çalışmaları sonucunda alınan kararlar raporlar halinde sunulmuştur: Hars Encümeni oldukça ayrıntılı bir rapor sunmuştur: "Kültür Teşkilatı Hakkında Rapor" başlığıyla düzenlenen çalışmada ele alınan konular şöyle tespit edilmiştir: I. Edebiyat, II. Musiki, III. Raks, IV. Sanat (El sanatları, Mimarî, hüsnühat, vb.). Ayrıca raporda; Maarif teşkilatına bağlı, İlk, Orta ve Yükseköğretim Genel Müdürlükleri gibi kültürel araştırma ve uzmanlıklarla uğraşan ve çeşitli kurumları içeren "Hars Müdüriyeti Umumiyesi (Kültür Genel Müdürlüğü)" adıyla bir teşkilat kurulması kararlaştırılmıştır. Adı geçen genel müdürlük, bir yönetim merkezine bağlı olarak kurulacak ve çeşitli uzmanlık alanlarını temsil eden ve her biri bilimsel ve tüzelkişilik içeren uzmanlar tarafından yönetilen altı bölümden oluşacaktır. Bölümler; 1- Milli müze; Etnografya ve Tarih şubesi, 2- Milli Tarih Enstitüsü; Milli vesikalar şubesi, Milli Hazine-i Evrak, Milli Kahramanlık Müzesi, Anasır-ı İslamiye Müzesi, Evkaf İslamiye Müzesi, Hazine-i Hümayun, Milli İstatistik İdaresi, 3- Milli Coğrafya Enstitüsü, 4- Türkiyat Müessesesi, 5- Bedayi Enstitüsü; Milli Darüelhan, Milli Darül temsil, Zükur ve İnas (Erkek ve Kız) Sanayi Nefise Mektepleri, Medresetül Hattatiye, Asar-ı Nefise Müzesi, Meşhurlardan ibarettir.²⁹

2 Ağustos'ta gerçekleştirilen genel oturumda encümenlerin çalışmalarında sonuçlandırılan konular ele alınmıştır. Oturumda değerlendirilen konular şunlardır: 1- Tevhîd-i terbiye; 2- Muhtelif derecedeki okulların birbirlerine münasebetleri; 3- Milli hars; 4- Âlî dersler; 5- Müzeler; 6- Kadınlar Halk Fırkasının mektubuna encümenin der-kenarı; 7- Bibliyografi meselesi; 8- İlk tedrisat layihası. Toplantıda üzerinde en çok durulan husus eğitim birliği olmuştur. Özellikle askeriye ve vakıflara ait okulların durumu tartışmalara neden olmuştur. Müdafaa-i Milliye Vekâleti temsilcisi Naci Paşa, "*Cihet-i askeriyeye âid birçok mektebler vardır. Bunları cihet-i askeriyeye tesis etmiş ve el-yevm cihet-i askeriyeye âiddir. Ve bunlar maârifden müstakil olarak yaşıyorlar. Bunların müstakil kalmasını ve muhâfazasını taleb ediyorum. Çünkü bu müesseselerde gâyemiz hep birdir. Çok ricâ ederim; bizim ihzârı hizmetelerimizi, maârif mektepleri sırasında addolunsun*" sözleriyle askeri okulların ayrı ele alınmasını savunmaktadır. Hilmi Bey; "*Hepimiz askerlerimiz,*

²⁵ *Anadolu'da Yenigün*, 20 Temmuz 1923.

²⁶ *Hâkimiyet-i Milliye*, 22 Temmuz 1923; *Anadolu'da Yenigün*, 22 Temmuz 1923; Tanır ve Aslan, "Birinci Heyet-i İlmiye ve Çalışma Esasları", s. 258.

²⁷ Baltacıoğlu, *Hayatım*, s. 288.

²⁸ Baltacıoğlu, *Hayatım*, s. 289. Tutanaklara günümüzde de ulaşmak mümkün olamamaktadır. Daha çok toplantıların basına yansıyan kararları yol gösterici olmaktadır. Heyet-i İlmiye'de zabıt kâtipliği vazifesini yerine getirmek üzere dört kişi görevlendirildiği arşiv kayıtlarından da tespit edilmektedir. BCA. 180-09-12-70-1-74. Tarih 7 Ağustos 339 (1923).

²⁹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 6 Ağustos 1923; Baltacıoğlu, *Hayatım*, s. 289-292.

medreselerimize minnetdâriz. Bunlar bize kuvvetli, hayırlı asırlar yetiştirdi. Bununla beraber tahsîl-i ibtidâinin tevhibi pek elzemdir" sözleriyle eğitim birliğini savunmaktadır. Fuad Köprülü tartışmayı ayrıntılarla sürdürmeyip prensip kararına varılmasını önermiştir. Naci Paşa'nın bu hususta müzakerenin yeterli olmadığını söylemesi ve ısrarı üzerine dinleyiciler arasında oturan Maarif Vekili Safa Bey: " *Bu mesele hükümet meselesidir. Görüyoruz ki yurdumuzun her köşesinde birçok zavallı şehîd çocukları, yetim ve bîkes (kimsesiz) sokaklarda dolaşiyor. Bunları himâye eden eytam ve askerî mekteplerini kapamak arzusunda hiç değiliz. Bilakis biz bu zavallıların refâhını, irfânı temîn maksadıyla himâyesini maârif vekâletine mevdû kılacağız ve onları bütçemize alacağız. Onların saadetini temîn edeceğiz*" sözleriyle açıklamada bulunmuştur. Encümenin ilgili maddesi oya sunulmuş kabul edilmiştir. Oturumun sonunda alınan kararlar özetle şunlardır: Genel ilk tahsil (ilköğretim) mektepleri tesis salâhiyeti Maarif Vekâletine aittir. Sırf meslekî bir gâye ile açılan tâlî ve âlî derecede ziraat, ticâret, sanat gibi mekteplerin idaresi ait oldukları vekâletlere aittir. Talebesini mesleki ihtisasa hazırlayan tali tahsil mektepleri, sultanilerin insani ve esasi derslerini ihtiva etmek şartıyla onlardan mesleki müteveccih fırkalar gösterebilirler. Âli tahsil, ancak sultanilere muadil orta tahsilden ibtidar eyler.³⁰

İlk Tedrisat layihası görüşülürken birinci maddeyi okuyarak izahat veren Refet Bey Türkiye'de eğitim sisteminin içinde bulunduğu koşulları açıkça ortaya koymuştur. "Anadolu'da takriben 6 bin mektep var. 7 bin muallim içinde ancak 3 bini mezundur. Diğerleri ehliyetnâmelidir. Dârül muallimin mezunlarımız kâfi değildir. 20-25 bin muallim yetiştirmek ihtiyacındayız. Bunun için 10 dârül muallimîn ve 7 dârül muallimât açacağız. Her sene ancak beş yüz muallim verecektir. Binâenaleyh ihtiyacımız olan muallimleri hâricden tedârik etmek sûretiyle telakkî edeceğiz." Söz alan Selim Sırrı Bey durumun önemi ve aciliyetine işaret etmektedir; "İlk tadrîsât müdürü beyin verdiği îzâhât çok sarîhdir. Mesele encümende dûr ü dirâz (uzun uzadıya) münakaşa edilmiştir. Bu intizâr elli sene devâm edecektir. Meselenin tahammülü yoktur."³¹ Toplantılarda öğretmenlerin içinde bulunduğu koşullar da zaman zaman gündeme gelmiş ve iyileştirilmesi için İlk Tahsil Encümeni tarafından kararlar alınmıştır.³² Oldukça uzun ve ayrıntılı bir şekilde hazırlanan İlk Tedrisat Kanun Layihası genel oturumda ele alınıp hararetli müzakereler neticesinde kabul edilmiştir. Layihaya göre; ilköğretim 6 yıl olarak kabul edilmiş ve zorunlu ilköğretim 7 yaşında başlatılmıştır. Zorunlu eğitim yaşında bulunan çocukların eğitimi Maarif Vekâletinin vazifesi kabul edilmiş diğer vekâletlerin ilköğretim eğitimi veremeyecekleri kabul edilmiştir. Zorunlu eğitim yaşındaki çocukların yabancı okullara devamı yasaklanmıştır. Okulların inşasından okutulacak derslere kadar ilköğretimle ilgili pek çok konuya temas eden layihada eğitimin yaygınlaştırılması ve millileştirilmesi esas alınmıştır.³³

Heyet-i İlmiye'nin ele aldığı konular arasında Ankara'da yüksek eğitimin geliştirilmesi de yer almıştır. Ahmet Ağaoğlu ve arkadaşlarının hazırladığı rapora göre; Ankara'da yeni bir Darülfünun'un temelini oluşturacak İçtimaiyat Fakültesi niteliğinde Edebiyat Fakültesinin açılması önerilmiştir. Rapora göre; Ankara Edebiyat Fakültesi, şahsiyet-i ilmiye ve hükmiyeyi haiz, müstakil bir Darülfünun olacaktır. Ayrıca on kadar kürsü ile bu kürsülerde yeterli ölçüde muallim bulunacaktır. Açılması öngörülen kürsüler; Felsefe, Milli İçtimaiyat, Milli Edebiyat, Milli İktisadiyat, Milli Hukuk, Milli Tarih, Milli Terbiye,

30 *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Ağustos 1923; *Anadolu'da Yenigün*, 3 Ağustos 1923.

31 *Anadolu'da Yenigün*, 5 Ağustos 1923.

32 *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Ağustos 1923.

33 *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Ağustos 1923; Yılmaz, *a.g.t.* s. 79.

Milli Coğrafya, Milli Bediiyat'dır.³⁴ Ankara'da "İçtimaiyat Fakültesi"nin açılması 8 Ağustos oturumunda yeniden ele alınmış ve uzun tartışmalara konu olmuştur. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde belirtildiği üzere; İstanbul'dan gelen müderrislerin büyük bir kısmı bu fikrin yeterli hazırlık olmadan uygulamaya geçirilmesine muhalif bulunuyorlardı. Neticede bütün koşullar sağlandığı takdirde fakültenin tesisi esası kabul edilmiştir. Otuz kişilik oturumda yapılan oylamada on sekiz kişinin kabul oyuyla karar alınmıştır.³⁵

Heyet-i İlmiye üyeleri arasında ne yazık ki kadın üye yer almamıştır. Kadınlar Halk Fırkası ülkenin eğitim ve kültür politikaları için çalışmalar yapan kurula bir mektup göndermiş ve mektup Heyet-i İlmiye'de okunmuştur.³⁶ 9 Ağustos'ta genel oturumda Kadınlar Halk Fırkasına yanıt verilmiş, kadınların da Heyet-i İlmiye'ye katılması esası kabul edilmiştir. Ayrıca kadınların tedrisat-ı iptidaiye (ilkokul) müfettişi olmaları için Maarif Vekâletinin dikkatinin çekilmesi uygun görülmüştür.³⁷

Heyet-i İlmiye'de ele alınan konulardan biri de din eğitimi olmuştur. Bu konuda İcraat Encümeni'nin hazırladığı esaslar kabul edilmiştir. Kabul edilen maddeler; 1- Dini tedrisat öğretmenlerinin kabul edilmesinde diğer derslerde aranan şartlar aranacaktır. Öğretmenlerin, orta mekteplerde bulunan tâli derecelerde eğitim görmüş olmaları şarttır. 2- Dini tedrisat programları, diniyât ve terbiye uzmanlarından meydana gelen bir encümen tarafından hazırlanır. Bu eğitimin gayesi, zevk ve inşirah-ı diniyenin tanıtılması olduğundan programda Seyyid-i Nebi ve İslâm büyüklerinin iyice tanıtılması esastır. Şer'îye ve Evkaf Vekâleti temsilcisi Hamdi Bey, Ulum-u diniye derslerine ait programların, öğretmenler tarafından daha başarılı işlenmesi için önceden hazırladığı layihayı sunmuş ve kabul edilmiştir.³⁸

Eğitim ve kültür işlerini geniş bir perspektiften ele almayı amaçlayan Heyet-i İlmiye çalışmaları gündem konularının çokluğuna paralel pek çok alanda kararlar almıştır: Terbiye-i Bedeniye ve İzcilik Encümeni, Selim Sırrı Beyin hazırladığı layihayı esas alarak, yapılacak işleri tespit etmiş ve karara bağlamıştır. Orta tedrisata ilişkin müzakere sonucunda "sultan" ismi yerine "lise" kabul edilerek fen ve edebiyat şubeleri şeklinde ayrılmaları esası benimsenmiştir.³⁹ Ziya Gökalp ve İsmayıl Hakkı Bey'in "Halk terbiyesi" hakkında hazırlanan ayrıntılı rapor heyete sunulmuş ve kabul edilmiştir.⁴⁰ Galatasaray lisesiyle ilgili tadilat özellikle dersler ve müfredatla ilgilidir. Örneğin, programlara din, sosyoloji, ahlak, iktisat, vb. dersler eklenecek ve derslerin ticari hesap ve usul defteri dersleri dışındaki derslerin tamamı Türkçe okutulacaktır.⁴¹ Maarif müfettişliğiyle ilgili görüşmeler neticesinde oluşturulan oldukça uzun ve ayrıntılı layiha kabul edilmiştir.⁴²

14 Ağustos 1923 günü Türk Ocağı'nda Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey tarafından heyet onuruna bir çay ziyafeti vermiştir. Mustafa Kemal Paşa'da ziyafete katılmış çalışmalar hakkında bilgi alarak bazı konularda heyet üyeleriyle görüşmelerde bulunmuştur.⁴³ 15 Ağustos'ta son çalışmalarını yapan Heyet-i İlmiye'de, okul kitapları, maarif mıntuka teşkilatı konuları ele alınmıştır. Ayrıca toplantıya katılan Kazım Karabekir Paşa'nın İzmir

34 Tanır ve Aslan, "Birinci Heyet-i İlmiye ve Çalışma Esasları", s. 262.

35 *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Ağustos 1923;

36 *Anadolu'da Yenigün*, 3 Ağustos 1923.

37 *Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Ağustos 1923.

38 *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Ağustos 1923.

39 *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Ağustos 1923.

40 *Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Ağustos 1923.

41 *Anadolu'da Yenigün*, 13 Ağustos 1923.

42 *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Ağustos 1923.

43 *Anadolu'da Yenigün*, 15 Ağustos 1923.

İktisat Kongresi'nde de önerdiği yılın belirli bir gününde "kitap bayramı" yapılması önerisi kabul edilmiş ve sürekli alkışlarla karşılanmıştır. Heyetin kapanış konuşmalarını İsmail Safa Bey ve İsmayıl Hakkı Bey yapmıştır.⁴⁴

Bir ay boyunca devam eden çalışmaların ardından Muallimler mecmuasının yaklaşımına göre; Heyet-i İlmiye'nin ortaya koyduğu kanun projeleri dünyada geçerli olan eğitim ve öğretim akımlarına uygundur ve Türkiye'nin gelişimine katkıda bulunacak içeriktedir.⁴⁵ İsmail Hakkı Tonguç'un da vurguladığı üzere; Heyet-i İlmiye, eğitimle ilgili bütün meseleleri ele alarak yeni hükümetin eğitim programının hazırlanmasına katkıda bulunmuştur. Ancak heyeti oluşturanlar zihniyet açısından ikiye ayrılmaktadır: "Mektepliler ve medreseliler". Tonguç'a göre; Heyet-i İlmiye çalışmalarına da yansıyan bu iki ayrı dünya görüşü esaslı karara varılmasına engel oluşturmuştur. "Her şeyden önce ve her işe tercih edilerek Medrese- Mektep ikiliğini ortadan kaldırmak lazımdır."⁴⁶

İkinci Heyet-i İlmiye (22 Nisan -1 Mayıs 1924)

Birinci Heyet-i İlmiye'de üzerinde önemle durulan eğitimde birliğin sağlanması konusu eğitim siyasetinde benimsenen bir ilke olmuş ve kısa bir süre sonra yasal düzenlemeye kavuşmuştur. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal de, II. Dönem TBMM'nin ikinci çalışma yılı başlarken konuşmasında, yapılacak düzenlemelere, özellikle eğitimde birlik ilkesine dikkati çekmiştir: "Milletin ârâyı umumiyesinde tesbit olunan terbiye ve tedrisatın tevhid-i umdesinin bilâifateian tatbıkı lüzumunu müşahede ediyoruz."⁴⁷ 3 Mart 1924 tarihinde meclise getirilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu önerisini veren Vasıf Bey ve arkadaşları gerekçeyi şöyle ifade etmiştir: "Bir devletin irfan ve maarif-i umumiye siyasetinde millet fikir ve hissi itibarıyla vahdetini temin etmek için tevhid-i tedrisat en doğru, en ilmî ve en asrî ve her yerde fevayih ve muhasenatı görülmüş bir umdedir. 1255 (1839) Gülhane Hattı Hümayunundan sonra açılan Tanzimat-ı Hayriye Devrinde saltanat münderise-i Osmani'ye tevhid-i tedrisata başlamak istemiş ise de buna muvaffak olamamış ve bilâkis bu hususda bir ikilik bile vücuda gelmiştir. Bu ikilik vahdet-i terbiye ve tedris nokta-i nazarından birçok muzır neticeler tevliedetti. Bir millet efradı ancak bir terbiye görebilir. İki türlü terbiye bir memlekette iki türlü insan yetiştirir. Bu ise vahdet-i his ve fikir ve tesanüt gayelerini külliyyen mühildir. Teklif-i kanunimizin kabulü takdirinde Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde ve bilûmum irfan müessesatının merci-i yegânesi Maarif Vekâleti olacaktır. Bu suretle bilcümle mekâtipte bundan böyle Cumhuriyet'in irfan siyasetinden mesul ve irfanîyatımızı vahdet-i his ve fikir dairesinde ilerletmeye memur olan Maarif Vekâleti müsbet ve müttehit bir maarif siyaseti tatbik edecektir."⁴⁸ Yedi maddeden oluşan Tevhid-i Tedrisat Kanunu pek tartışma ve itiraz olmadan aynen kabul edilmiştir. Kanuna göre; Türkiye dâhilindeki tüm bilim ve eğitim kurumları Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Şer'îye ve Evkaf Vekâleti ve özel vakıflar tarafından idare edilen medrese ve okullar aynı zamanda bunlar için ayrılan bütçe Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Eğitim Bakanlığı, Darülfünun'da bir İlahiyat Fakültesi, ayrıca imam ve hatip yetiştirmek amacıyla ayrı okullar açacaktır. Ayrıca genel eğitim ve öğretimle ilgili Milli Müdafaa Vekâlet'ine bağlı askeri okullar, Sağlık Bakanlığı'na bağlı darüleytamlar da Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. 6 Mart 1924 tarihinde kurulan yeni kabinede de Vasıf (Çınar) Bey yeni Maarif Vekili olmuştur.⁴⁹ Vasıf Bey'in

44 Anadolu'da Yenigün, 16 Ağustos 1923.

45 "İlmi Heyet Hakkında", Muallimler Mecmuası, 31 Ağustos 1923, Sene:1, Sayı: 12, s. 244.

46 Tonguç, İlköğretim Kavramı, s. 230.

47 Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1946, C.1, s. 18.

48 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: II, C. 7, 3 Mart 1340 (1924), s. 26.

49 Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, C.1 (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950), (Haz.: İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz), TBMM Basımevi, Ankara, 2013, s. 90.

Maarif Vekâleti döneminde İkinci Heyet-i İlmiye toplanmıştır. Ergün'ün de işaret ettiği üzere; İkinci Heyet-i İlmiye, Türk Eğitim sistemini Cumhuriyet devrine ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu sonrası düzene uydurmak, daha çok okullar ve programlar sorununu çözmek için toplanmıştır.⁵⁰ Nitekim toplantının ardından gazetelere açıklama yapan Vasıf Bey bu esası vurgulamıştır: “Çok büyük fedâkarlıklar netîcesinde tesîs ve ilân edilen Cumhûriyetimizin hakîkî bir mihrâb ve gâye hâlinde müebbed yaşaması, inkılâbda yaşayan bizler için en esaslı bir hedefdir. Yeni neslimizi Cumhûriyet’e karşı kutlu bir iman ile hakîkî bir seciyye ile mücehhez olarak yetiştirmek için terbiye ve maârif sistemlerinde bazı tebdillerin yapılması zarûrî idi. Vekâlet bu esâsâtı tesbît ve ihzâr etmek emeliyle muktedir ve mütehasıs birçok arkadaşları Ankara’da topladı.”⁵¹

İkinci Heyet-i İlmiye'nin toplanacağı haberi Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde 21 Nisan⁵², Anadolu’da Yenigün gazetesinde 22 Nisan⁵³ olarak verilmiştir. İkinci Heyet-i İlmiye 22 Nisan 1924 tarihinde Maarif Vekâletinde Telif ve Tercüme Dairesinde, Vekil Vasıf Bey başkanlığında resmi açılış yapılmış ve ilk toplantısını gerçekleştirmiştir.⁵⁴ Birinci Heyet-i İlmiye çalışmalarına göre kapsamı daha dar olduğu gibi İkinci Heyet-i İlmiye'nin çalışma süresi de daha kısa olmuştur. 1 Mayıs’ta çalışmalar sona ermiştir.

Heyette yer almak üzere; uzmanlar davet edilmiştir. İkinci Heyet-i İlmiye’de Vekâlet Müsteşarı Köprülüzade Fuad Bey, Tedsîsât Müdürleri (Abdülfeyyaz Tefvik, Yükseköğretim direktörü; Nafi Atuf, Orta öğretim direktörü) ile Heyet-i Teftîşiyye ve Telif ve Tercüme başkan ve üyeleri (Rıdvan Nafiz, Heyeti Teftîşiyye başkanı ve üyelerden Mahmud Nedim), Dârüleytamlar Müfettiş-i Umumisi Avni Bey, Müfettiş Hasan Fehmi Bey, Ankara Lisesi Kimya Muallimi Vasfi, Hukuk ve İktisat Muallimi Sadri Edhem, Dârümuallimîn Müdürü Refet Beylerle Muallimler Derneği başkanı Sivas mebusu Rahmi Bey yer almıştır. Ayrıca Darülfünun müderrislerinden Şükrü Refik, Sadi, Mehmed Emin, Ömer Şevket, Mâlik Beylerle İstanbul Dârümuallimîn Müdürü İhsan, muallimlerden İbrahim Alaaddin, Ali Cânib, Darümuallimât muallimlerden Süleyman Şevket, Abdülkadir, Çamlıca Kız Lisesi muallimlerinden Ekrem, Reşat Nuri, İstanbul Erkek Lisesi felsefe muallimi Ali Rıza, İstanbul Muallimler Cemiyeti başkanı müderris Ali Haydar, Kabataş Lisesi fizik muallimi Kemal Zâim Beyler ve Edirne Lisesi müdürü Nuri, Adana Dârümuallimîn müdürü Ali Ulvi, Konya Dârül muallimîni Râsim, el işleri muallimi İsmail Hakkı, İzmir Lisesi riyâziyât muallimi Nazmi, kimya muallimi Salahaddin ve İstanbul tedrisât-ı ibtidâiyye müfettişlerinden Hâlid Beyler ve iptidai muallimlerinden iki kişi de davet edilmişlerdir. Toplam otuz beş kişi İkinci Heyet-i İlmiye’de yer almıştır.⁵⁵

İlk toplantıda Vasıf Bey açılış konuşmasında bilim insanların görüşlerinin önemini vurgulamış, toplanma amacının; okul programlarını hazırlamak, ders cetvellerini düzenlemek ve okul kitaplarını ihzâr etmek olduğunu söyledikten sonra muhtelif anketlerle vekâletçe bazı sonuçlara varıldığını ve bunun, okulların şekillerinde de bir değişimi zarûrî kıldığını ifade etmiştir. Kâtipliğe Sadri Ethem ve İstanbul Lisesi felsefe öğretmeni Ali Rıza Bey seçilmiştir. İlk toplantı gündemi; maarif islahatını

50 Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, s. 61.

51 *Cumhuriyet*, 10 Mayıs 1924.

52 *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Nisan 1924. 22 Nisan 1923 tarihli haberde Maarif Vekilî'nin Heyet-i Vekile’de ve Meclis’teki mesaisi nedeniyle Heyet-i İlmiye'nin çalışmalarının bir gün ertelendiği yazılmaktadır. *Hâkimiyet-i Milliye*, 22 Nisan 1923.

53 *Anadolu’da Yenigün*, 17 Nisan 1924.

54 *Anadolu’da Yenigün*, 23 Nisan 1924; *Tanin*, 23 Nisan 1924.

55 *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Nisan 1924; *Anadolu’da Yenigün*, 17 Nisan 1924; Hasan Âli Yücel, *Türkiye’de Orta Öğretim*, T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1994, s. 25.

gerçekleştirebilmek için eğitim kademlerinde yapılacak düzenlemeler olmuştur. Daha önce altı sene olarak belirlenen ilkokul eğitim süresinin beş yıla indirilmesi ele alınmıştır. Oldukça tartışmalı geçen görüşmeler neticesinde Heyet altı muhalif ve bir çekimsiz oya karşılık 29 oyla beş yıla indirilmesini kabul etmiştir. Vasıf Bey “*Artık bu dakikadan itibaren mecbûriyet-i tahsiliyyenin beş sene üzerinden tesbiti vekâletce tekarrür etmiştir*” diyerek kararı onaylamıştır. Ardından lise eğitiminin, beş yıllık ilkokul eğitiminden altı yılda yani toplamda on bir sene olarak şimdikine nazaran bir sene tasarruf edilmesi münakaşa edilmiştir. İki muhalif oya karşılık 11 yıl esas kabul edilmiştir. Öte yandan lise eğitiminin kısm-ı evvel ve kısm-ı sani olarak üçer yıl şeklinde düzenlenmesi benimsenmiştir. Bundan sonra okulların ders dağılımı ve programlarını tespit için bir komisyonlar oluşturulmasına karar verilmiştir. Komisyonlarda; ilkokullar için, Dârümuallimîn müdürlerinden İhsan, Ali Ulvi, Refet Beyler ve öğretmenlerden İbrahim Alaaddin, Ali Haydar, İsmail Hakkı, Abdülkadir, Zeki Beyler, ilk tedrisat müfettişlerinden Ahmed Halid Bey, numûne müdürü Nurullah Bey ve liseler içinde Dârülfünûndan Ömer Şevket, Şükrü, Malik, Refik, Emin, Sadi, liselerden Nazmi, Kemal Nedim, Nuri, Selahaddin, Ekrem, Reşat Nuri, Süleyman Şevket, Ali Canib, Seraceddin, Ali Rıza, Sadreddin Beyler görev almıştır.⁵⁶

Heyet-i İlmiye ikinci genel toplantısında liseler ve ilkokullar için ayrılan komisyonların hazırladıkları ders dağılımlarını incelemiştir. Çalışmalarda dikkate alınan esaslardan en mühimi kadın ve erkek eğitiminin nasıl düzenleneceği olmuştur. Bu noktadan hareket edilerek öncelikle, kız ve erkek liselerindeki eğitimin birliği esası gözetilmiştir. Yalnız kız liseleri için; “*hayâtın ayırdığı hususiyetlerin muhafazası*” gerekçesiyle, ev idaresi, çocuk bakımı, dikiş biçki gibi derslerin de ilâvesi kabul edilmiştir. Ancak bu dersler, erkek okullarının ya uygulama saatlerinden veya beden eğitimi saatlerinden alınmak suretiyle yapılmıştır. Liselerin ikinci devreleri için hiçbir fark gözetilmemiştir. Liselerin birinci devresi bir bütün olarak düşünüldüğü gibi tam devreli olmayan liselerden çıkan öğrencilerin çoğunlukla hayata katılmakta olduğundan bu husus için de hayat bilgisine yer ayrılmasına karar verilmiştir. Ülkede mevcut yüz liseden on iki tanesi ancak tam devreli, diğerleri bir devrelidir. Bir devreli olan mezunları da okullarını bitirdikten sonra çoğunlukla buldukları yerlerde kalmayı tercih ettiklerinden, bunların bu esaslara göre düzenlenmiştir. Hatta bu hususun daha iyi uygulanması için liselerde meslekî hayata alıştırmak, hayat bilgisini fazlaca vermek için bir devreli liselere birkaç sınıfın ilâvesi hakkında yapılan teklif kabul edilmiş ve bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir. Liselere tamamlayıcı sınıflar ilâvesi İstanbul ve İzmir gibi meslekî okulların bulunduğu yerlerde olmayacaktır.

Heyet-i İlmiyenin üçüncü toplantısında liselerin ikinci devrelerine ait ders dağılımı incelenmiş ve kabul edilmiştir. Düzenlenen yeni ders programına göre; lisenin son on birinci sınıfında fen ve edebiyat şubeleri açılacaktır. Programa daha önceden olmayan yeni dersler ilave edilmiştir. Hukuk ve iktisat dersleri birleştirilerek ictimâiyât (sosyoloji) adı altında toplanmıştır. Felsefe eğitimine fazla saat ayrılmıştır. Türk medeniyeti tarihi ve Ecnebî medeniyeti tarihi ilâve edilmiştir. Kabul edilen esaslara göre liselerde haftada her sınıfa otuz saat ders okunacaktır. İptidailerde yirmi altı saat ders kabul edilmiştir. Liselerde parasız eğitim esası kabul edilmiştir. Yalnız zenginlerden şimdilik bir miktar ücret alınmasına karar verilmiştir. Liseye öğrenci seçimi zekâ ve kabiliyet dikkate alınarak yapılacaktır.⁵⁷

Heyet-i İlmiye dördüncü toplantısında dârümuallimîn ders dağılımları üzerinde durulmuştur. Dârümualliminde meslekî eğitimin teorik veya uygulamalı içeriği hakkında

56 *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Nisan 1924; *Anadolu’da Yenigün*, 25 Nisan 1924.

57 *Hâkimiyet-i Milliye*, 27 Nisan 1924; *Anadolu’da Yenigün*, 27 Nisan 1924.

hayli müzâkereler meydana gelmiş, bu derslerin arttırılması esası kabul edilmiş, bu hususu Ali Haydar, İbrahim Alâeddin, İhsan ve Refet Sadettin Beyler tarafından savunulmuştur. İctimâiyât dersinin eklenmesi kabul edilmiştir. Dârümuallimînden sonra dârümuallimât ders cetvelleri incelenmiştir. Esas itibariyle dârümuallimîn ve dârümuallimât arasında akademik bilgi yönünden içeriğin aynı olması kabul edilmiş ve yapılan ders cetvelinin bu esasa göre düzenlenmesi için komisyona iade edilmiştir. Bundan sonra tek devreli liselere ilâve olarak açılacak olan hayat kurlarının şimdilik ticaret ve iktisat, kızlar için idâre-i beytiyye (ev idaresi) kısımlarını içerecektir. Bu sınıflar halkın ihtiyacına ve mahallî ilgiye göre açılacaktır. Erkek liselerinde açılacak iktisat ve ticaret kurlarında: Borsa, gümrük, banka malûmâtı, hesâb tatbîki, icmâlî usûl-ü muhâsebe, daktilografi, muhâberât-ı ticâriyye, hukûk ve iktisâd, iktisâdî coğrafya, emtia-i ticâriyye ve kimyâ-yı ticârî dersleri olacaktır. Kız liselerine ilâve edilecek idâre-i beytiyye kurlarında: Resim, yabancı dil, adâb-ı muâşeret, nakış, ütû, kola, çocuk bakımı, mûsikî dersleri verilecektir. Ayrıca Türkiye’de müzik öğretmeni yetiştirmek için bir mûsikî dârümuallimîn açılması kararlaştırılmıştır.⁵⁸

Heyet-i ilmiye 1 Mayıs’ta son toplantısını gerçekleştirmiştir. Toplantıda, ilköğretim konusu hakkında tartışmalar meydana gelmiştir. Maarif Vekili Vâsif Bey yaptığı açıklamada ilköğretimi devletleştirmek arzusunda bulunduğunu söylemiş ve eğitimin özel idarelere bağlı kalmasının yaygınlaşmasını engellediğini vurgulamıştır. Heyet-i ilmiye üyelerinden İhsan Bey ayrıntılı bir açıklamada bulunmuş, İngiltere’de ilköğretimin yüzde elli üç miktarındaki hissesine hükûmetin katıldığını, yüzde kırk yedisinin mahallî idarelerce temin edildiğini, Amerika’da da hükûmetin ilköğretim için nasıl yardım ettiğini örnek vermiştir. Bu açıklamadan sonra maarif vergisi meselesi hakkında da bunun eğitim düşmanlığı doğuracak bir şekil bulunduğunu söylemiştir. Özel idarelerle iş yapılamayacağını ifade etmiş, bütün Heyet-i İlmiye üyeleri aynı görüşü benimsediklerini belirtmiş ve ilköğretimin özel idarelerden ayrılması ittifakla kabul edilmiştir. Ders kitapları konusunda liselerin üst sınıfları için müsabaka ile kitap yazdırılmayacak, uzmanlara havale edilerek bilhassa tercüme yazdırılması kabul edilmiştir. Liselerin ilk devreleri ve ilköğretim ders kitapları için müsabaka açılmasına karar verilmiştir. Son olarak Vasif Bey, veda konuşması yapmıştır. Konuşmasında özetle; *“birçok işlerin husûle geldiğini ve bu verilen kararların tatbikatında Vekâletin failâne çalışacağını, müfredat program meselesinin halledileceğini, bundan sonra ilk, orta ve âli tedrisat için kânunlar izhar edileceğini, bu kânunlar için meslektaşlarının nokta-i nazarlarını dinleyeceğini söyledikten sonra son vaziyetten bahsederek bir cümle neticesi olarak tahassul eden bugünkü hayatın ancak mefkûre hâline girebilmesi ile tarsîn (sağlamlaştırarak) edilebileceğini bunun ise ancak muallimler vâsıtasıyla yapılacağını, bunun için bütün muallimlerin el birliği ile çalışmalarını, muvaffâkiyetin gençliğin muvaffâkiyeti olduğunu, âdem-i muvaffakiyetin yine gençliğin âdem-i muvaffakiyeti olacağını söylemiş”* ve Heyet-i İlmiye’ye katılanlara teşekkür etmiştir.⁵⁹

Darülfünun Felsefe Tarihi müderrisi Mehmed Emin Bey, Heyet-i İlmiye ve eğitim sisteminin değerlendirmesini yapmıştır. Emin Bey, yazısında, ilk Heyet-i İlmiye’nin daha çok kuramsal konular üzerinde soyut meseleler üzerinde durduğunu, ikinci Heyet-i İlmiye’nin ise daha çok çerçevesi belirli konular üzerinde çalışmalar sürdürdüğünü ve sonucunda okul programlarının belirlendiğini ifade etmiştir. Yapılan programla ilgili fikirleri ise şöyledir: *“Bu yapılan program mükemmel midir? Bunu kimse iddia edemez. Hatta bekleyemez. Çünkü heyete dâhil olan herkes ancak kendi şahsî tecrübesine istinad eylemiş, onunla hareket etmiştir. İhtiyacımıza mümkün mertebe uygun bir program yapabilmek için bu yol kâfi değildir. Elde bütün muallimlerin mevcut program hakkında tespit edilmiş fikirleri,*

58 Anadolu’da Yenigün, 30 Nisan 1924.

59 Hâkimiyet-i Milliye, 2 Mayıs 1924.

maarif müfettişlerinin müşâhedatına müstenid hükümleri olması ve heyet-i ilmiyenin bu mütalaâtı esas ittihaz eylemesi lâzımdır. Bittabi şimdi bu yapılamazdı. Memleket iyi bir program kazanabilmek için elde edilen bu program on beş sene tatbik edilmeli ve bu müddet zarfında Vekâlet her muallime ve müdüre program hakkındaki fikrini, mütaalasını tespit ettirmeli ve on beş sene sonra içtima edecek bir heyet bu mütalaâta istinat ederek yeni bir program hazırlamalıdır. Böyle tecrübe esasları hazırlanmadıkça daha iyi bir program yapacağına hiçbir heyet kani olamaz” sözleriyle eğitimle ilgili düzenlemelerin uzun vadeli bir programa dayanması gerektiğinin önemine dikkat çekmiştir. Mehmed Emin Bey ayrıca, toplantıda Anadolu’dan gelen öğretmenlerle tanışmanın kendisi adına memnuniyet verici olduğunu belirtmiştir.⁶⁰

Üçüncü Heyet-i İlmiye (26 Aralık 1925- 8 Aralık 1926)

Üçüncü ve son Heyet-i İlmiye Mustafa Necati Bey’in Eğitim Bakanlığı döneminde gerçekleştirilmiştir. 21 Aralık 1925 tarihinde⁶¹ Maarif Vekilliği görevini üstlenen Mustafa Necati Bey’in Cumhuriyet Dönemi Milli Eğitim sisteminin gelişimindeki etkisi oldukça önemlidir. 3 yıl 10 günlük bakanlık süresindeki başarıları, Rauf İnan tarafından şöyle özetlenmiştir: *“1. Eğitime, milli eğitime getirdiği atılım, gelişme ve hız; 2. Eğitim ailesine, eğitim örgütüne getirdiği uyum, içtenlik, erinç ve bağlılık; 3. Öğretmenliğe sağladığı büyük saygınlık, değer ve güven”*.⁶² Mustafa Necati Bey bakanlık görevine başladıktan sonra ilan ettiği genelgede izlenecek eğitim siyasetinin genel hatlarını belirlemiştir: *“Meslek arkadaşlarımızın vukuf ve tecrübelerine genç Cumhûriyetimizin yükselmesi uğrunda sarfettikleri ve daha büyük aşkla sarfına devam edecekleri fedâkarâne mesâiye istinâd maârif vekâletini der-uhde etdim. Millete yeni ve nurlu ufuklar açan büyük mürşidlerimizden vaz’ ve işâret eylemiş oldukları rehâkâr esaslar dâhilinde sarsılmaz imanla hedefe varmak gayemdir. Bundan evvel iş başına gelmiş olan arkadaşlarımızın bu yoldaki fâliyetlerini hürmetle yâd etmeği bir vazîfe bilirim. Yeni nesli; beden ve fikren olduğu kadar seciyye ve millî heyecan itibarıyla de yeni hayatın ve demokrasinin icbâbâtına göre hazırlamak ve bu sûretle Türklüğe, dâhil bulunduğu medeniyet zümresi içinde bu yüksek bir mevki teminine çalışmak lâzımdır. Bu gayeye doğru tam bir intizâmla yürüyebilmek mekteplerde kutlu ve şuurlu inzibâtın ve feyizli bir hevâ-yı maneviyenin hâkim olmasına vâbestedir. Hayâtî bir ehemmiyeti hâiz olan bu esasta bütün arkadaşlarımızın tamâmen benimle beraber olduklarına eminim. Dârü’l-fünûnumuzun vilâyet-i ilmiyyesinin takviyesi ve milletimizin müstesnâ kudretinin ilim sahasında da tecellisi husûsundaki teşebbüslere kuvvetle zahîr olacağım. Cumhuriyetimizin istinâd ettiği mukaddes umdeleri tarsîn etmek ve halkın seviye-i umûmiyyesini yükseltmek için kanûnlarla tesbît edilecek esâsâtı; gerek irfân müesseselerimizde, gerekse müessesât hâricinde kuvvetle tatbik edeceğim. Milletimizin talîm ve terbiyesinde en müsmir ve müessir vazîfeyi der-uhde eden meslektaşlarıma ve mesâî arkadaşlarıma feyizli muvaffakiyetler dilerim.”*⁶³

Ülkede yaşanan siyasi gelişmeler Sakaoğlu’nun vurguladığı gibi “okulun ve eğitimin önemi ortaya çıkmış ‘cumhuriyet esaslarına bağlı okullarda çocukların kalplerine ve dimağlarına Cumhuriyet için özveri ülküsünün yerleştirilmesi’ ilkesinden sıkça söz edilir

60 Mehmed Emin, “Son Heyet-i İlmiye”, *Anadolu Mecmuası*, Sene: 1, Sayı: 3, 1 Haziran 1340 (1924), s. 112-113.

61 *Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, C.1 (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950), (Haz.: İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz), TBMM Basımevi, Ankara, 2013, s. 120.

62 M. Rauf İnan, *Mustafa Necati*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1980, s.15.

63 *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Kânunuevvel (Aralık) 1925; *Cumhuriyet*, 26 Kânunuevvel 1925.

olmuştur".⁶⁴ Eğitimin ıslahata muhtaç olduğu ve Mustafa Necati Bey'in Maarif Vekilliği görevine getirilmesinin isabetli bir karar olduğu basına yansımaktadır.⁶⁵

Üçüncü Heyet-i İlmiye, 26 Kânunuevvel (Aralık) 1925 tarihinde Mustafa Necati Bey'in başkanlığında toplanarak çalışmalarına başlamıştır.⁶⁶ Müsteşar Nafi Atuf Bey, Heyet-i Teftişye başkanı Rıdvan Nafiz, Telif ve Tercüme Heyeti başkanı Abdülfeyyaz Tevfik, Orta Tedrisat Umum Müdürü Cevat, Hars Müdürü Hamit Zübeyr, İlk Tedrisat Müdürü İsmail Hakkı, İhsaiyat Müdürü Hilmi Ziya, İstanbul Edebiyat Fakültesi Reisi Müderris Köprülüzade Mehmed Fuad ve Dârü'l-fünûn ruhiyat müderrisi Ali Haydar Bey, Kız muallim mektebi Müdürü Mehmet Emin, Galatasaray Lisesi Müdürü Behçet, Çamlıca Orta Mektep Müdürü Mehmed Ali, Adana Erkek Lisesi Müdürü Ragıb Nureddin, Ankara Lisesi Müdürü Feridun, Müfettiş Hilmi, Cevat, Kadri Beylerle, İstanbul Lisesi Müdürü Besim, İzmir Muallim Mektebi Müdürü Hikmet Beylerden oluşmaktadır.⁶⁷

Üçüncü Heyet-i İlmiye'de ele alınan konular şunlardır:

- 1- Devlet ve vilâyet bütçelerinden maarife tahsis edilen paraları en çok verimli hale getirmek, okulları, başvuran bütün çocukları alabilecek surette genişletecek tedbirleri almak,
- 2- Liselerin düzenlenmesi ve belirli merkezlerde kuvvetli liseler yapılması ve yavaş yavaş çoğaltılması,
- 3- Öğretmen okullarının belirli merkezlerde açılması ve takviyesi,
- 4- Meslek okullarının belirli merkezlerde açılması ve takviyesi,
- 5- Yatısız orta okullarda karma öğretim verilmesi,
- 6- Stajyer öğretmenlere verilecek meslek terbiyesi,
- 7- Öğretmenlerin terfileri için hukuksal düzenlemelerin yapılması,
- 8- Talim ve terbiye işleriyle meşgul olmak üzere bir milli talim ve terbiye dairesi kurulması.⁶⁸

Toplantıdan kısa bir zaman sonra 22 Mart 1926 tarihinde Maarif Teşkilatına Dair Kanununun kabul edilmesi, toplantıdan çıkan sonuçların uygulamaya geçirilmesi açısından önemlidir.⁶⁹ Üçüncü Heyet-i İlmiye'nin ardından işlevini Milli Talim ve Terbiye Dairesi'ne bırakmış ve Heyet-i İlmiye toplantıları sona ermiştir. Eğitim ve öğretim işleri, yönetmeliklerin yapılması, eğitim yasalarının hazırlanması, programlar, okul kitapları vb. bu daire tarafından üstlenilmiştir.⁷⁰

64 Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 177.

65 Cumhuriyet, 31 Kânunuevvel 1925.

66 Cumhuriyet, 27 Kânunuevvel 1925.

67 Hâkimiyet-i Milliye, 28 Kânunuevvel 1925; Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, s. 27.

68 Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, s. 27; Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, s. 2007.

69 Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, s. 178.

70 Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, s. 65; Yılmaz, *Heyet-i İlmiyeler (1923- 1924- 1926)*, s. 104.

Sonuç

Eğitim sisteminin düzenlenmesi çalışmaları bir toplum yaşayışında sadece bugüne değil geleceğe dönük kararların alınması anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nin sona ermesinin ardından Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş süreci, toplumsal ve kültürel alanların yeniden düzenlenmesini beraberinde getirmiştir. Siyaset alanı yeniden düzenlenir ve örgütlenirken, eğitim ve kültür politikalarını belirlemek ve geliştirmek üzere dönemin eğitimci ve bilim insanlarının görüşlerinden ve tecrübelerinden de yararlanılmıştır. Kurtuluş Savaşı koşullarında Ankara'da yeterli kadrolara sahip olamayan Eğitim Bakanlığı teşkilatı geliştirilirken Heyet-i İlmiye ilmi kısma eklenmiştir. Yılda bir kez toplanması kararlaştırılan Heyet-i İlmiyeler, Milli Talim ve Terbiye Dairesi kurulan kadar 1923'ten 1926'ya kadar üç kez toplanmıştır. Alınan kararlar Milli Eğitim Bakanlığı tarafından benimsenmiş ve uygulamaya dönüştürülmüştür.

Birinci Heyet-i İlmiye katılanlar, ele aldığı konular, çalışmalarını sürdürdüğü süre, vb. pek çok açıdan diğer Heyet-i İlmiye çalışmalarından farklıdır. Bir yandan Lozan'da barış görüşmelerinin devam ettiği süreçte Birinci Heyet-i İlmiye toplantısı Türkiye'nin eğitim ve kültür sahalarında kapsamlı bir toplantı olmuştur. Milli Eğitim Bakanlığı merkez örgütü dışında eğitimci ve bilim insanlarının katılımına özen gösterilmiş ne yazık ki kadın eğitimcilere yer verilmemiştir. Özellikle geçmiş başkent İstanbul ve yeni başkent Ankara arasında eğitimciler vasıtasıyla bir buluşma gerçekleşmiştir. Bu durum toplantıda bir ayırım yaratmamış sadece Ankara'da yeni bir üniversite kurulması hususunda İstanbul Darülfünun çevresi konuya tereddütlü yaklaşmıştır.

Birinci Heyet-i İlmiye'nin tartışma ve çalışma konularından biri olan eğitimde birlik ilkesi Tevhid-i Tedrisat Kanunu olarak 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilmiş ve İkinci Heyet-i İlmiye eğitim teşkilatını yeni kanuna uygun bir şekilde geliştirme içeriğiyle toplanmıştır. İkinci Heyet-i İlmiye'den itibaren ele alınan konular sadece eğitimle ilgili olmuştur. İkinci Heyet-i İlmiye çalışmalarında okulların düzenlenmesi, programlar ve okul kitapları ele alınmıştır. Birinci Heyet-i İlmiye'de de üzerinde durulan ve sona ermesi gerektiği belirtilen öğretmenlerin maaşlarının özel idarelerden karşılanması hususunda Vasıf Bey çözüm sağlanacağını belirtmiştir. Kız çocuklarının eğitim hakkında yararlanmada erkek çocuklardan ayrı olmayacağı esası kabul edilirken ders programlarında hayata hazırlık açısından farklı bir içerikte düzenlemeler yapılmıştır. Kız çocukları için geleneksel dokuya uygun bir şekilde biçki, dikiş ve çocuk bakımı gibi dersler konulmuştur. Üçüncü Heyet-i İlmiye Eğitim Bakanlığı örgütünün gelişmesi döneminde toplanmış ve çalışma konularının kapsamı daha da daralmıştır. Basında da yer alan haber sadece toplantıya başladığı yönünde olmuştur.

Heyet-i İlmiyeler -özellikle birinci ve ikincisi- gündem yaratmış ve basın tarafından takip edilmiştir. Tutanakları yayımlanmamış olan toplantıların içeriği hakkında bu sayede bilgi edinilebilmiştir. Öte yandan çalışmada yer vermeye gayret edilen bazı öneriler günümüz açısından da dikkate değer isabette tespitler içermektedir. İkinci Heyet-i İlmiye'ye katılan Mehmed Emin Bey'in okul programlarının hazırlanmasıyla ilgili üzerinde durduğu esaslar ve yaklaşık on, on beş senelik tecrübe neticesinde bir programın başarılı olup olmadığına görülebileceği değerlendirmesi bugün de üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA. 180-9-0-0-12-70-23. Tarih 26 Haziran 339 (1923).

BCA. 180-9-0-0-12-70-23. Tarih 02 Temmuz 339 (1923).

BCA. 180-9-0-0-12-70-23. Tarih 04 Temmuz 339 (1923).

BCA. 180-9-0-0-12-70-23. Tarih 05 Temmuz 339 (1923).

BCA. 180-9-0-0-12-70-23. Tarih 14 Temmuz 339 (1923).

BCA. 180-9-0-0-12-70-23. Tarih 15 Temmuz 339 (1923).

BCA. 180-09-12-70-1-73. Tarih 04 Ağustos 339 (1923).

BCA. 180-09-12-70-1-72. Tarih 05 Ağustos 339 (1923).

BCA. 180-09-12-70-1-74. Tarih 7 Ağustos 339 (1923).

Sürelî Yayınlar

Anadolu Mecmuası

Anadolu Terbiye Mecmuası

Anadolu'da Yenigün

Cumhuriyet

Hâkimiyet-i Milliye

Muallimler Mecmuası

Tanin

Yeni Mecmua

Araştırma-İnceleme Eserler

Akgün, Seçil- Murat Uluğtekin; "Misak-ı Maarif", *Atatürk Yolu*, Sayı: 3, Yıl: 2, Mayıs 1989, s. 285- 343.

Ayas, Nevzad; *Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi Kuruluşlar ve Tarihçeler*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1948.

Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı; *Hayatım*, (Yayına Hazırlayan: Ali Y. Baltacıoğlu), Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1988.

Ergin, Osman; *Türk Maarif Tarihi*, C.5, Eser Matbaası, İstanbul, 1977.

Ergün, Mustafa; *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982.

Hükümetler- Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, C.1 (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950), (Haz.: İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz), TBMM Basımevi, Ankara, 2013.

İnan, M. Rauf; Mustafa Necati, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1980.

Mehmed Emin, "Son Heyet-i İlmiye" , *Anadolu Mecmuası*, Sene: 1, Sayı: 3, 1 Haziran 1340 (1924).

Millî Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1946.

Özalp, Reşat; Aydoğan Ataunal, Türk Milli Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilatı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977.

- Sakaoğlu, Necdet; *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003.
- Şapolyo, Enver Behnan; "Atatürk ve Maarif Misakı", *Türk Kültürü*, Sayı: 40, 1966.
- Tanır, Engin Deniz; Cengiz Aslan; "Birinci Heyet-i İlmiye ve Çalışma Esasları", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 52, Sayı: 1,2019, 251-276.
- Tonguç, İsmail Hakkı; *İlköğretim Kavramı*, Piramit Yayıncılık, Ankara, 2004.
- Tosh, John; *Tarihin Peşinde*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997.
- Yılmaz, Hasan; *Heyet-i İlmiyeler (1923- 1924- 1926)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1988.
- Yücel, Hasan Âli; *Türkiye'de Orta Öğretim*, T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1994.